

Iskola és társadalmi reprodukció: a tanári szerepfelfogás és az intimitás osztálydimenziói

Végh Elizabet

ELTE TáTK

Szociológia Doktori Iskola

Szociológia Doktori Program

2025. 11.20. Gyermekjogi Civil Koalíció, Realitás vagy illúzió? A gyermek jogok jövője

Kutatás kerete

Cél:

- Az iskola szerepének vizsgálata a gyermekek jogainak és a társadalmi reprodukció folyamatainak összefüggésében.
- A tanári szerepfelfogások és a kapcsolati minták értelmezése: mit tekintenek a pedagógusok saját nevelési feladatuknak?

Fő kutatási kérdések:

- Milyen módon értelmezik a tanárok az iskola szerepét a családi életre és kapcsolatokra való felkészítésben?
- Hogyan függ össze a tanári szerepfelfogás a társadalmi helyzettel, nemmel, iskolatípussal?
- Hogyan jelenik meg az iskolai gyakorlatban a társadalmi reprodukció –az egyenlőtlenségek újratermelése?
- Milyen gyermeki jogokat erősíthet vagy korlátozhat az iskola rejtett tanterve?

Elméleti háttér – társadalmi reprodukció

Bourdieu & Passeron (1977):

- Az iskolai szocializáció inkább akkulturáció, nem egyenrangú „tanulás”.
- A tanár a társadalmi elit képviselője, a társadalmi szelekció legitimálója.
- A habitus a társadalmi struktúrák inkorporált formája, amely meghatározza a tanuló aspirációit.

Hazai viszonylatban - Mészáros György (2024):

- Az iskola társadalmi lényekké formál – nemcsak tudást ad, hanem beilleszt a társadalmi rendbe.
- A „jók leszünk” ideálja → megfelelés a domináns társadalmi normáknak, a „jó állampolgár” és „jó munkás” mintájának.
- Intézményi habitus: az iskola értékei, normái, elvárásai jobban illeszkednek a középosztálybeli tanulók habitusához.
- Rejtett tanterv: az iskolai mindennapokban érvényesülő elvárások, fegyelmezési és minősítési minták a társadalmi különbségek fenntartását szolgálják.
- Habitus és illeszkedés: a sikeres szocializáció akkor történik meg, ha a tanuló habitusa összhangban van az iskola kultúrájával.

Bourdieu, P. – J. C. Passeron (1977) Reproduction in education, society and culture. Sage Publications

Mészáros, Gy. (2024). „Jók leszünk!”– Hogyan formál társadalmi lényé az iskola? Összehasonlító kritikai etnográfia mindenkinek. ELTE Eötvös Kiadó.

Gyermejjogok és nevelés

- Gyermejjogok alapja:
 - jog a teljeskörű fejlődéshez, kapcsolati biztonsághoz és a társas, családi élethez szükséges tudáshoz.
- Iskola mint társadalmi tanulás tere:
 - a gyermekek itt tanulják meg a bizalom, gondoskodás, konfliktuskezelés mintáit.
- Rejtett tanterv és jogérvényesülés:
 - a mindennapi iskolai normák befolyásolják, milyen mértékben férnek hozzá a gyerekek ezekhez a jogokhoz.

Kérdés: Mennyiben biztosítja az iskola e jogok érvényesülését – és mikor válik éppen kizáró térré?

Módszertan

Kvalitatív kutatás – félig strukturált interjúk

- **Résztvevők:** pedagógusok
 - különböző iskolatípusokból
 - vegyesen nemi és életkoriszempontból
 - pl. középiskolai biológiatanár, osztályfőnök, etika tanár
- **Cél:** a tanári szerepfelfogások és nevelési értelmezések feltárása
- **Fókusz:**
 - az iskola nevelési céljainak tanári értelmezése
 - a család és az iskola szerepének viszonya
 - a gyermekek jövőképevel kapcsolatos pedagógiai narratívák
- **Elemzés:** tematikus kódolás
 - a társadalmi reprodukció, szerepfelfogás, bizalom és gondoskodás fogalmai mentén.

Eredmények I. – Tanári

Két fő típus rajzolódik ki az interjúk szerepfelfogásuk alapján:

Gondoskodó-támogató típus

- A tanár saját feladatának tartja az érzelmi és kapcsolati minták közvetítését.
- Fontosnak tartja a bizalom, empátia, konfliktuskezelés tanítását.
- Jellemzőbb női pedagógusokra, humán tantárgyaknál, kisebb településeken.

„Ha otthon nem tanulják meg, legalább tőlünk hallják, hogyan kell tisztelettel bánni egymással.” (Erika, osztályfőnök)

Elhatárolódó típus

- Az intimitással, családi élettel kapcsolatos témákat a család kompetenciájának tekinti.
- A nevelés feladata a tanulásra és fegyelemre korlátozódik.
- Gyakrabban férfi pedagógusokra, reál tárgyakat tanítókra jellemző.

„Nekünk nem feladatunk párkapcsolatokról beszélni.” (Zoltán, biológia tanár)

Eredmények II. – Az iskola, mint a társadalmi reprodukció tere

- Az iskola normatív mintákat közvetít:
 - a „jó család”, a „jó állampolgár” és a „jó munkás” ideálját
- A bizalom, gondoskodás, konfliktuskezelés – középosztályi normákhoz kötődnek.
- A gyerekek hozzáférése e mintákhoz egyenlőtlen, ez korlátozhatja az egyéni jogok érvényesülését.
- A tanárok többnyire nem reflektálnak a rejtett tanterv ezen hatásaira.

Mi a 'jó élet' mintája, amit az iskola közvetít – és ki férhet hozzá ehhez?

Eredmények III. – Jövőképek és

bizonytalanság

- Sok tanár tapasztalata szerint a diákok nem tudják elképzelni saját jövőjüket
 - család, munka, stabil kapcsolat hiánya a képzeletben
- A jövőnélküliség a társadalmi krízisek, erőforráshiány és iskolai minták szűkösségének lenyomata
- A „jó jövő” normája → kapitalista munkaerőpiaci elvárásokhoz igazodik

„A gyerekek sokszor azt érzik, hogy nincs előttük elérhető élet. Nem látják, miért érdemes tanulni, dolgozni, családot alapítani.” (Attila, osztályfőnök)

Következtetések

- Az iskola rejtett tanterve alapvetően befolyásolja, milyen társas és érzelmi mintákhoz férnek hozzá a gyerekek.
- A tanári szerepfelfogások különbségei meghatározzák a gyermekjogok gyakorlati érvényesülését.
- A társadalmi reprodukció folyamatában az iskola egyszerre lehet támogató és kizáró tér.
- Felvetés: a gyermekjogok érvényesítéséhez nemcsak intézményi, hanem szemléleti változás is szükséges.

A gyermekjogok nemcsak a törvényben, hanem a tanári gyakorlatban dőlnek el.

Köszönöm a figyelmet!

Végh Elizabet

ELTE TáTK

Szociológia Doktori Iskola

Szociológia Doktori Program

2025. 11.20. Gyermekjogi Civil Koalíció, Realitás vagy illúzió? A gyermek jogok jövője